

A NEMZET ÉS AZ ISKOLA.*

A nemzeti élet egy-egy nyilvánulása arra a szervre irányozza figyelmünket, melynek működésével az a jelenség közelebről vagy távolabbról összefüggésbe hozható. Sokszor e jelenségek a nemzet testének csak arra a részére vetnek világosságot, a melyiket a szó nem tudományosan megállapított, de általánosan használt jelentése szerint a társadalom neve jelöli. A mint régen a nemzet fogalma voltaképen a nemesek képét mutatta, ma minden egyenlőségünk és testvériségünk, sőt törvényeink minden intézkedése mellett is a társadalom szavával jelölt, vagyonával vagy tanultságával kiemelkedő rész jelzi a nemzetet, mert a föld népe és más munkások, a nemzetnek szintén egyenlő jogú s nagy értékű tagjai legfeljebb politikai jogaik gyakorlása vagy annak hiánya miatt kitörő zúgolódások idején vétetnek észre, hogy ők is a nemzet alkotó részei. Minthogy pedig épen ezért, inkább dolgozó, semmint intéző szerepöknél fogva a mindennapi életnyilvánulásokban látható részek nincsen, helyesebb az őket is magában foglaló *nemzet* helyett a *társadalom* szavát használnunk, mert ennek sokféle rétegei irányítják nemzeti életünket, az ennek bűnei és erényei okozta eseményekben a nép egészének nincsen része, azokért hát sem gáncs, sem dicséret nem illeti. Sőt annyira megy a megkülönböztetés, hogy még maga a társadalom sem vállalja a felelősséget mindenért — bár a dicsőséget osztatlanul is elfogadja —, hanem egyes szerveit állítja elő, mint a melyek az ő teendőinek különböző csoportjait végzik.

E szervek között sokszor éri szó az iskolát, annak minden ágát. Valahányszor, egy-egy közéleti betegség kipattanásakor, a

* Gróf Széchenyi István nevelésügyi nézeteit gondolatvilága segítségével bemutató nagyobb tanulmány előszava.

bűnös keresése és bűnbak állítása háládatos feladat, rá fordul a társadalom rémsok apró szeme erre az intézményre, mely ugyan valósággal részes abban, hogy milyen a társadalom, de egymagában képtelen ennek az arculatját akármilyenre is változtatni. Nem oka tehát egészen a bajnak s csupán annyira oka, a mennyit a jó irányba vezető út egyengetéséből esetleg elmulasztott, mert az iskola a rá bízott nemzedéknek az utat csak megmutathatja, de azon vezetőül csak azoknak szolgálhat, a kik útközben hozzá lelkökben visszapillantanak. Szerencse, ha az igazi vezető: a társadalom nem rontja le az iskolát végzőben az iskola jó hatását, — baj, ha ennek tanításai elé már azok közben is gúnyolódó arccsal áll s szerencsétlenség, ha azután sem akarja az eredménytelenség okozásában az oroszán-részt magára venni. Így kölcsönös ellenkezés, kölcsönösen kevésre becsülés miatt csak a baj növekszik, pedig a hibázás feszegetése helyett való vállvetett, egyirányú munkával, ha nem valami hirtelen is, de nagyot lehet fordítani a társadalom mineműségén.

A társadalom és az iskola kölcsönös szemrehányása egy tekintetben hasznos. A társadalom ezzel azt fejezi ki, hogy az iskolától a maga nevelésében többet vár. Az iskola meg mintegy kijelöli így a czélt, mely felé törekedik. A kettőből együtt feltárul az a tér, melyen e két tényező a közös munkát eddig nem jól végezte.

Társadalmi, nemzeti szempontból az iskola első sorban nevelő intézet. Más kérdés, hogy az oktatás milyen szereplő ebben, itt most az áll előttünk, hogy az iskola munkája röviden mondva a társadalom s ez által a nemzet nevelése.

Kétségtelen, hogy ez a munka nem zavartalan s hogy sem eredményét, sem annak értékét idegen hatások okozta részecskéitől különválasztva, önmagában meghatároznunk nem lehet. — A nevelés számtalan hatásból áll s ezek érvényesülése a gyermekekben nagyon is különböző. Csak annyit tudunk azért, hogy mit akar az iskola, nagyjából megmondhatjuk, hogy mit tett, de a mi mindebből a nevelés dolgában eredt, annak a meghatározására mértékünk nincsen, mert a nevelésben az iskola nem egyetlen, nem is a legnagyobb hatású tényező. Magasabban áll nála a környező társaság a legkülönbözőbb apró mozzanatokkal, — vele egy mértékben hat nevelés tekintetében a család (még szerencse, ha ennek a jó hatása nem kisebb!) s az a szerencsétlen közfelfogás,

mely az életet és az iskolát — igaz, hogy az iskola hibájából — még mindig szembe állítja. Elméletben az iskolát csupán a családi nevelés kiegészítőjének tarthatjuk ugyan, de valóságban a családi nevelés a nevelés haladottabb éveiben hatás dolgában nagyon háttérbe szorul. E térvészítés mértékét mindig az érdekeltek — család és gyermek — egyénisége dönti el, de bármily csekély legyen is, egyes esetekben a család vesztesége, általában kiesik kezéből a nevelés irányítása előbb-utóbb, rendesen hamarabb a kíváncsod időpontnál. Az iskola magához ragadná, de ennek a nevelő munkája szinte állandó küzdelem a nevelés többi, nagyrészt öntudatlan munkásával. Sokszor a családdal is, ha annak az irányja az iskoláétól különbözik. E küzdelemből, ha egyéb nem is, de az kiderül, hogy a nevelést egyik fokozatán sem egyedül az iskola végzi s hogy a mai körülmények között a nevelés eredményét nem a neveléstudomány elvei szabják meg.

A nevelési elméletek jelentőségét az azok érvényesítésére törekvő iskola említett munkatársai általában kétségessé teszik még akkor is, ha az az elmélet a növendék egyéniségét a lehetőség szerint teljesen számba veszi. A nevelés elméletét ugyan nem elvont, elméletinek nevezett okoskodások állapítják meg, sőt épen az életnek kell benne alapul szolgálnia, alkotója mégis felülemelkedik az élet jelenségein, hogy azokat mérlegelhesse, — a jövőbe néz ezek útmutatása szerint, mert célja nem a jelenben, a perczenként múltban, hanem a jövőben, a perczenként beállóban van. A nevelési elmélet jelentősége annál nagyobb, minél mélyebbre nyúlik az alapja, — az emberiség, a nemzet, a társadalom, az egyes ember minél határozottabb, minél lényegesebb tulajdonságaitól irányítatja magát s így minél inkább megmaradó hatásra igyekszik. Értékét az szabja meg, hogy újmutatása szerint előre tekintve milyen embert, milyen társadalmat, milyen nemzetet, milyen emberiséget sejtünk a nyomában. Gyönyörű elmélet, a legszebb az, mely legtermészetesebben nyugszik az ember legbensőbb, igaz sajátosságain. Egy hibája azonban ennek is lesz. Számol az élettel, hiszen annak a hibái, bajai idézik elő, — számol az ember gyengeségével, épen azt akarja hatásában korlátozni és ellensúlyozni s mégis mintegy elfelejti, mikor építeni akar, hogy az alapkőben nem válogathat, annak minősége és elhelyezése nem tőle függ! Bármily szép és igaz legyen is mélyen gondolkozó és éles látású emberek nevelési elmélete magában

véve, bármennyi emberszeretet, jóakarát és meggyőződés győzze is le bennök az étellel járó keserűséget és az eredményben való kételkedést: azok az elméletek alkalmazás esetén is csak akkor jutnának az alkotójok kijelölte véghez, ha a nevelést hivatás-szerűen végző társadalmi intézményhez a mindenfelől kitárt ablakokon csakugyan éltető levegő áradna, olyan, a melyet az az elmélkedő teremteni akar!

Még akkor is így van ez, ha — mint a nevelésről szólva mindig — tökéletes iskolára gondolunk, olyanra, a mely egy-öntetűen végezve minden ízében a munkáját, valamely nevelési elméletet öntudatosan követhet. Ennek a lehetősége azonban még magánintézetekben is felettébb bizonytalan, annál inkább állami vagy felekezeti, nem egy embertől függő iskolában. A határozott elméletet követő iskola munkáját érdemes volna nyomról-nyomra követnünk, de a nevelési elmélettől magától várható eredményt már csak a sok közbeeső személyiség különböző volta miatt sem remélhetjük s erre rámutatva is eléggé elfogadhatóvá tettük azt, hogy bármely nevelési elméletnek is csak akkor lenne igazi hatása, ha épen neki való körülmények között lehetne alkalmazásához kezdeni. Erre első sorban az egész iskola egységes alárendelése szükséges, — de magában nem elég.

Mínél kevésbbé vannak meg az illető elmélet valósulásához szükséges körülmények, annál nagyobb szükség van az elmélet alapjául szolgáló világnézet érvényesülésére. Ez idézi aztán elő lassanként az elméletnek megfelelő nevelés lehetőségét. Az egész nevelés azonban — benne az iskolai is — az életről és a világról nem valamely határozott felfogást akar a serdülő nemzedékbe oltani, hanem igyekszik képessé tenni egészséges világnézet önálló megalkotására. Ez pedig csak szintén önálló felfogású nevelők hatására történik. Ezért szükséges, hogy a nevelés öntudatosan folyjék, meggyőződés hassa át. E tekintetben is a nevelési elméletben kifejezett világnézetnek az a jelentősége, hogy a nevelés alapját s némiképen végcélját megjelöli.

Bármint van is a dolog az iskolában, akár követhet az egészen valamely elméletet, akár csak az alapelvek élnek benne zavartalanul (és ez a fontosabb!), a nevelés érdekében az a nagyon jó, ha az iskolát átható, meg a társadalmat mozgató felfogás nincs annyira távol egymástól, hogy egyik a másiknak ellentétéként szerepeljen.

A társadalom napjainkban épen nem hat ugyan kedvezően semmi tekintetben sem az iskola munkájára, a két tényező épen nem egy irányban nevel, de biztató jeleket látunk arra, hogy a társadalom és iskola a nemzetre váró feladatokat érezve, az erre előkészítő nevelés kérdésében majd csak megértik egymást, illetőleg az annyit szabályozgatott iskolához végre-valahára talán a társadalom is alkalmazkodik. Ha csak szerv is az iskola, elkülönítve nem lehet életképes, épen mert csak szerv.

E reménységre alapot ad, hogy a *nemzeti nevelés* jelszová vált minden körben, mely a nevelés nagy ügye iránt érdeklődik. Ezt kívánják orvosság gyanánt, kik nemzetök sorsán aggódva gondolkoznak, ezt ígérk és hangoztatják megnyugtatóul mindazok, kiknek a nemzet sorsáról előrelátóan való gondoskodás kötelességök. Országgyűléseken s a tanítók között, a törvények teremtoi és végrehajtói szükségesnek érzik a nemzeti nevelést, így ez a kor-szükségletének látszik. Nemcsak egy helyen, hanem nemzetről-nemzetre terjed ennek az érzete, sőt folyik ideig-óráig érvényes eszközökkel a kielégítése is. A nevelés látható, szabályozható, kérdőre vonható hivatalos szerve az iskola; természetes, hogy ezen kell meglátzania először a nevelés nemzeti voltának. Az is természetes, hogy itt is azon, a mi az iskolában, a tanító intézetben a legfontosabb, a mit egyedül lehet rendelettel megállapítani: a tanulás anyagán. A nemzeti vonatkozású tantárgyak erősebb kiemelése a legújabb tantervi változások fő jellemvonása. Ez minden, a mi láthatót eddig a nemzeti nevelés követelő jelszava elért. Kell ez is, sőt feltétlenül kell, de valamint egy-egy nevelési elméletben nem egyik vagy másik vonás, hanem az egészet összetartó elv a lényeges, úgy a nemzeti nevelés érdekében sem eszközöket kell először készítenünk, hanem látnunk kell azt az alapot, melyre a mostaniról mintegy áthelyezkedjünk, — a czélt, melyét el szeretnénk s el kell érünk, szóval éreznünk kell egész hosszas és tervszerű műveletünk megkezdése előtt az egészet átható alapelvek erkölcsi erejét.

Ma még csupán a jelszó van benne, igaz, hogy mélyen a köztudatban. De épen mert a jelszó mindent magában foglal, mindent el is takar s minden körébe tartozót kifejezve, mint csak általánosságot, de semmi lényegest sem jelentő pár szó forog közszáján. A váz tartalma azonban nem ismeretes. Már pedig a törvények és tervezetek bármely intézkedése is csak úgy jár ered-

ménynyel, ha nemcsak a nemzeti nevelés megszokott jelszava, hanem ennek igazi tartalma is mindenki lelkébe, a nemzet tudatába jut. Csak az ennek alapjául és céljául szolgáló fogalmak elterjedése után, érvényesülésöknek közös óhajtaása idején következik az építés, az elveket megvalósító zajtalan munka: *a nemzet-nevelés*.

Mivel az iskolán tulajdonképen kívül álló tényezők is anynyira kívánják a nevelés nemzeti irányát, még pedig az iskola mai nevelésével szemben: felületesen szemlélve azt lehetne gondolkunk, hogy a nemzeti nevelés diadala valamely más, nem nemzeti nevelés bukását jelenti. Tévedés volna. A nemzeti neveléssel szemben, ellentétben voltaképen nincs más, mint a nemzet ellenére való nevelés. Ennek megváltoztatását nem kívánhatjuk, mert köznevelésünk ma nem nemzet-ellenes. Nincs azért szó a maival ellentétes nevelési irányról, mert nevelés eddig is folyt, ennek pedig az emberi életre való nevelés közben a nemzeti életre való nevelés is lényegében rejlő feladata. A kettő — a mai és az óhajtott nevelés — között csupán az a különbség, hogy ez a kor kívánsága szerint az általános nevelés nemzeti elemeit az eddiginél nagyobb mértékben emeli ki.

A nevelés maga mindig és mindenütt egy, ha a lényegét nézzük: valakinek vagy több embernek a döntő hatása olyanokra, a kik még nem jutottak el az ilyen hatásokat kizáró fejlődési fokra. Lényegében ezt fejezte ki a nevelés fogalma minden korban, minden népnél. A nemzeti nevelés kívánásával tehát nem akarjuk ezt az alapfogalmat módosítani. Még a célát sem, mert a nevelés célpontját nem a túlvilágban, hanem a földi életben kijelölő minden nevelési elmélet azt mutatja, hogy a nevelés feladata a nemzeti célok szolgálására alkalmassá tétel; a nemzet körében teljesítheti kiki emberi kötelességét. A folyamat maga tehát egy: a magyar nemzeti nevelésnek nem kell szükségképen — bár lehetséges — más elméleten alapulnia, mint a német nemzeti nevelésnek; a kérdés csak az, hogy a nemzetnek az emberiség körében levő sajátos helyzete, a legközelebb reá váró feladat mit parancsol. E szerint módosul a cél meghatározása, a nevelés nemzeti részének így lesz más-más célja a különböző nemzeteknél.

A nevelés mivelta azonban nem változik. A keresztyéniségből, az ennek világnézetével rokon nevelési elméletekből, melyek az egyéni sajátosságokat kiemelve önálló és önértékű személyiség

alakulását kívánják,* ez alakulásnak mindenütt lényeges vonásául tűnik ki a nemzeti vonatkozás. Minden elmélet magasabb nézőpontról az egész emberi nemet tartja ugyan szükségképen szem előtt, de ennek emelkedését, állapotát alkotó részei: a nemzetek állapotával méri, az egyest a nemzet, a nemzetet az emberek összessége érdekében akarja nevelni, előbb vinni. Ennél fogva ha minden nemzet ugyanarra az alapra helyezi is nevelését, ennek folyamában egyező köröket, mintegy útirányt szabhat meg, de a nemzeti céloknak az elmélet kívánta kiemelése miatt feltétlenül más tartalomnak kell megtöltenie az általános keretet s más-más tényezőknek kell érvényesülniök azok mellett, melyek segítségét általában a nevelés megkívánja. Mindenütt szükséges a család nevelő hatása, mindenütt számot kell vetni az öntudatlan, természetes nevelőkkel, a környezettel, állítani kell a nevelést tervszerűen végző intézeteket, sőt ebben is a nevelés egységes, mindenütt alkalmazható elve szerint ugyanazokat a segédeszközöket, az oktatásban ugyanolyan fajta tantárgyakat lehet alkalmazni, — de mindezt az illető nemzet akkori helyzete, feladatai, valamint a nemzet fejlődéséből, életéből kitetsző szelleme szerint.

Felméri ezt úgy határozza meg,** hogy «a nemzeti nevelés célja és eszközei és az általános nevelés célja és eszközei egymással nem ellenkeznek, sőt egymást kiegészítik. Amaz beilleszkedik emennek a keretébe s tartalmát gazdagabbá és becsesebbé teszi». E meghatározásban mégis különbözőnek tűnik fel a nemzeti és az általános nevelés; de ez csak látszólagos, mert nevelésről általánosságban beszélhetünk ugyan, de a nevelés a valóságban mindig nemzeti s a mit általános nevelésnek mondunk, az csak a nemzeti nevelés más nemzetek nevelésével esetleg közös alapjainak az egysége. Az általános nevelés tehát csupán az a váz, melyet a nemzeti vonások töltenek meg.

Mivel az észszerű, tudatos nevelés mindig nemzeti, de most mégis a nemzeti nevelést kívánja korunk, ebből az következik, hogy a nevelés rendszeres folytatása közben nem érvényesült annyira a nemzeti elem, hogy azzal a szükség érzete állandóan kielégülhetett volna. A nemzeti irány oly erős óhajtása ezt jelenti; egyszersmind azt is mutatja, hogy a nevelés lényegének helyes fel-

* V. ö. *Schneller* István, *Pedagógiai dolgozatok*. I.

** *Felméri* Lajos, *A neveléstudomány kézikönyve*, 104. l.

fogása nem valami általános, különben nem lehetne a nevelés nemzeti elemeinek az előtérbe juttatását új iránynak tekinteni, nem lehetne a nevelés egyik ágában, az értelmi nevelés terén történő ilyen eljárással megelégednünk. A nemzeti vonatkozású tantárgyak hangsúlyozása az érzelmi nevelésre is üdvös ugyan, de a nevelésnek e tárgyak csak eszközei s ezek is csak akkor hatnak nemzeti irányban nevelően, ha nemcsak ezek tanítása közben nyilatkozik meg, hanem ha — mondjuk — a levegőben van a nevelés nemzeti alapelveinek a ható ereje.

A nevelés nemzeti, ha az ú. n. általános, egyetemesen emberi nevelés alapelveit nemzeti szellemben alkalmazza, az általános célzt le nem szállítva, a közelebbi célzt a nemzet sajátos helyzete szerint határozza meg. Ebben benne van, hogy a nemzeti nevelés egyik fő részé, a nemzeti oktatás megint csak minden nemzetnél ugyanazt a két tárgyat: a nemzeti nyelvet (irodalmával együtt), meg a nemzeti történelmet emeli a többiek fölé. Mint-hogy magára a nemzeti oktatásra nézve így nem lehet kétség, a nemzeti nevelés hangoztatása nyomán mást kell még keresnünk; azt a mást, a mi még nem ismeretes, a mit megtalálva felelhetünk csak arra a kérdésre, hogy az illető nemzetben mily elemekből kell állania, mi az alapja és célja a nemzeti nevelésnek.

Magát a nemzeti nevelést mint fogalmat meghatározhatjuk úgy, hogy «a nemzeti nevelés lényegében a fegyelmezés és oktatás oly folyamata, mely az ifjúságot a nemzeti érzés, gondolkodás és cselekvés módjába (éthosz) vezeti be. Mondhatnók röviden ezt az átalakulás oly folyamatának, mely szerint a nemzeti éthosz az egyének éthoszává változik át». *Felméri* (i. m. 85. l.) *Rigg*, angol pædagogus nála idézett nyilatkozatára alapítja ezt a meghatározást, melynek a második része nem egyezik az elsővel, mert a nemzeti éthosz nem *változik* az egyének éthoszává a nemzeti nevelés által, legfeljebb egy-egy újabb nemzedéknek is az éthoszává *válik*, hiszen a nemzet egyénekből áll s épen megfordítva helyes a tétel: egyesek egyéni éthosza változott lassanként fejlődve és megállapodva a nemzet éthoszává. *A nemzeti nevelés az a folyamat, mely alatt a nemzet közös jellemvonásai a nevelt egyén egyéni jellemvonásainak a fejlődésben alapul szolgálnak.* Ez azonban megint csak meghatározás, illik mindenik nemzet nevelésére vagy nem illik egyikre sem, — de nem visz közelebb bennünket azokhoz a vonásokhoz, a melyek közösen valamelyik nemzet nevelését

sajátosan jellemzik. E vonásokat csak határozott példákból vehetjük, határozott törekvésekből s ezek eredményeiből. Csupán összehasonlítás útján jutunk a különbségekre, a melyek két nemzet között sokszor nem nagyok, egyenként véve jelentékenynek sem látszanak, mindent összevetve mégis az eltérő hajszálvonások összegezésekor a különbözős lényeges voltát mutatják.

Hol keressük e jellemvonásokat? A nemzeti művelődés fejlődése, meg a politikai történet megbízható alap, onnan ismerjük a nemzeti jellemvonásokat, a nemzeti fejlődés eredménye is elénk áll. Kivehetjük a nemzetet mozgató eszméket, elveket, melyek megértése és szolgálása a nemzet egyes tagjainak a feladata. A nemzeti nevelés képe is megrajzolódik így a történelem tanulmányozása közben, a mi e tekintetben is a legbővebben buzogó forrás. Ennek a tanulságait azonban nem kereshetjük előzetesen végzett részleges tanulmányok nélkül, melyek a történelem szereplőinek, a nemzeti élet alakulására hatással volt tényezőknek a tárgyat illető felfogását tárják fel. Számba vehető itt mindenki, kiről tudjuk, hogy a nemzet tágabb értelemben vett nevelésére, fejlesztésére, irányítására valamiképen hatása volt, illetőleg megfordítva: a nemzet hatása alapján emelkedett ki. A sorrendet a köznevelést rendszeresen végző társadalmi szervekkel való viszony közelsége állapítja meg.

E felfogással a nemzeti nevelés lényegét kutatva tanúskodásra hivatjuk a közoktatás történetét (az erre vonatkozó országgyűlési tárgyalásokat, törvényeket is), a tudósokat, költőket, annak a nyelvnek egész irodalmát és magát a nyelvet,* meg az államférfiakat.

A közoktatás történetében a szervezetenél nagyobb mértékben érdekel itt a nevelési elvekről tájékoztató rész, különösen egyes nevezetes tanítók és nevelők felfogása.

A tudósok közül mindazok művei megkérdőjelezhetők, a kik nemzetök nyelvén előbb vitték tudományokat, a kik bölcsészti elmével dolgoztak.

A költők közül a nagyok, a nemzeti érzésekkel kiválók számítanak itt, a többi írók közül is azok, kiken nem tűnik ki a nem-

* Athenæum, 1902. I—II. f. Schneller I., *A nemzeti nevelésről* címmel a magyar és német nyelv kifejezései, közmondásai alapján állapítja meg és állítja szembe a magyar és német nemzeti nevelés lényegét.

zetiesség rovására az idegen hatás. Hasznát lehet venni a hírlapi-irodalomnak is, ha az egyes írókat magokban mérlegelni tudjuk. A hírlapirodalmat a nemzeti közművelődés újabkori történetében jelentős hely illeti ugyan meg, de mai alakjában általában nem fogadhatjuk el forrásul a nemzeti jellemvonások keresésében.

Az államférfiak közül egyaránt értékes adatokat szerezhetünk mindeniktől, a melyik az állami, nemzeti élet jelenségeit egységben fogja fel s a maga külön szakjával is ebbe az egységbe tud illeszkedni.

A nemzeti nevelés egyes vonásainak az összeállításánál a tanítással foglalkozók s a tudósok véleménye mellett különösen értékes a nemzet irányítására hivatott és hajlandó férfiak felfogása. A tudomány szavát csak erősíti minden olyan nézet, a mely mély belátású emberek agyában más irányú vagy éppen gyakorlati tevékenység közben alakult meg. Egybe fonódik a kétféle gondolkozás: a tudósé, meg a nemzeti élet vezetőjéé s a végeredményként előálló tételek mutatják a nemzet erősödésének, belső fejlődésének és külső előhaladásának az irányát, a nevelés feladatát.

Az említett összes tényezőknek hatások van a társadalomnak életjelenségeiből kitetsző világnézetére, melyet egyes erősebb vagy erőszakosabb, szellemi tehetségekkel vagy közéleti tevékenységekkel kiváló egyéniségek sokszor egészen hatalmokban tartanak. Nagy költők, vagy államférfiak világfelfogása minden korban alakította kortársaik világnézetét s így azok abban az időben a nemzet nevelésére hatással voltak. Nálunk Petőfi nagy hatását a ma serdülő nemzedék is érzi; Bismarck felfogása még sokáig lesz döntő a németeknél. Az így kiemelkedők nevelő hatásáról, sőt a nevelésre vonatkozó nézeteiről is lehet beszélnünk, de nem szükséges mindjárt hivatalos nevelőknek tartanunk őket, sem nevelési elméletet állítanunk össze nézeteikből. A közéletre eszméknek van ugyan igen nagy hatások, — de nem az elméletnek, mely azt az eszmét fejtegeti, hanem az egyes tettek sorozatának, melyben az az eszme az alap. Nem tudatosan fogadja el az emberiség kisebb-nagyobb csoportja az eszméket; közvetve hatnak ezek és sajátjává válnak a közösségnek a nélkül, hogy az egyesek nagyobb része tudná, miként. Éppen ezért nem az következik a nevelésre vonatkozó mai kívánságokból, hogy a nemzeti nevelés elméletét igyekezzünk rendszeresen megalkotni, hanem hogy elterjedjenek azok

a fogalmak, melyek megelevenedése a nevelést nemzeti irányúvá, vagyis: a nemzet érdekeinek megfelelővé teszi.

A nemzeti nevelés elmélete mint önálló, tehát a meglevő elméletektől eltérő rendszer nem jogosult. Nem is szükséges, mert a mint a gyakorlati nevelés ma nem nemzet-ellenes, ép úgy nem zárja ki most semmiféle elmélet a nemzeti irányban való nevelést, sőt az egyéniség, személyiség hangoztatása minden erkölcsi személyiség jogosultságát elismervén, első helyen a nemzetet emeli ki, mert rendes körülmények között ennek a nyoma az egyes emberen nagyon is meglátszik. Csupán be kell illeszteni az általános keret minden alkalmas helyére az eddig kellően ki nem tüntetett nemzeti elemeket: ki kell ma tölteni az erre váró ürt. Csak az a kérdés, hogy mivel? Erre felelnek meg a nemzeti élet imént megjelölt szereplői.

Ezekről mintegy névsort írunk felesleges, mert általánosan ismeretes, hogy kiket méltó megkérdeznünk. Nem is lehetséges az ilyen jegyzék-készítés, mert ha általában nem az elmélet, valakinek nem egész gondolatvilága hat is a tömegre, az alapokat keresőt mégis ez ragadja meg s az aztán egészen egyéniség dolga, hogy ki kiben találja meg a gondolkozásnak azt az egységét, a mely ilyen irányú fejtegetés alapja lehet.

Ha a kor szükségérzetét jelző kívánságok szerint a nevelés nemzeti vonásait általánosan ismertté lehet tenni, ha az ilyenekül kiderülő sajátságoknak a nemzet csakugyan tudatára ébred, akkor a rendszeres nevelés sikerét a mostaninál inkább remélhetjük, mert nem lesz annyi ellenkezés a nevelés egyes tényezői között. Az iskola és a társadalom majd jobban megértik egymást: a társadalom nem tekinti az iskola munkáját olyan szükséges rossznak, a minek a hatásától lehetően gyorsan kell mindenkinek szabadúlnia s az iskolának nem lesz oka arra, hogy magát a meggyőződésével sokszor ellenkezően élő társadalomtól elszigetelje.

A nevelés nemzeti irányának a megerősödésétől a nemzeti érzés megerősödését, az egyéni felelősségérzet kifejlődését várjuk; a köznevelés sikeresebbé válik, a nevelés értéke emelkedik ennek a nyomában.

IMRE SÁNDOR.